

**YASHIL SUG'URTA TURLARINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI:
ILMIY-NAZARIY VA AMALIY YONDASHUV**

**НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ВИДОВ ЗЕЛЕНОГО СТРАХОВАНИЯ:
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ПОДХОД**

**DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF GREEN INSURANCE
TYPES: SCIENTIFIC-THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACH**

Erkaboev Yorbek Boirbekovich

katta o'qituvchi., TDIU

e-mail: yorbekerkaboyev@gmail.com

Эркабоев Ёрбек Боирбекович

старший преподавател., ТГЭУ

e-mail: yorbekerkaboyev@gmail.com

Erkaboyev Yorbek Boirbekovich

Senior Lecturer of the Tashkent State University of Economics

e-mail: yorbekerkaboyev@gmail.com

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot doirasida yashil sug'urta turlarining ilmiy-nazariy asoslari, xalqaro amaliyot, hamda O'zbekiston sharoitida ushbu xizmat turlarini joriy etish va rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.*

***Аннотация.** В статье анализируются научно-теоретические основы видов зеленого страхования в рамках зеленой экономики, международная практика, а также возможности внедрения и развития данных видов услуг в условиях Узбекистана. Также выдвигаются существующие проблемы и практические предложения по их устранению.*

***Annotation.** The article analyzes the scientific and theoretical foundations of types of green insurance within the green economy, international practice, as well as the possibilities of implementing and developing these types of services in the context of Uzbekistan. It also puts forward existing problems and practical proposals for their elimination.*

***Kalit so'zlar:** yashil iqtisodiyot, yashil sug'urta, ekologik xavf, sug'urta bozori, barqaror rivojlanish*

***Ключевые слова:** зеленая экономика, зеленое страхование, экологический риск, страховой рынок, устойчивое развитие*

Keywords: green economy, green insurance, environmental risk, insurance market, sustainable development.

Kirish (Введение /Introduction). O‘zbekistonda barqaror rivojlanish va ekologik xavfsizlikni ta‘minlash maqsadida yashil iqtisodiyotga o‘tish ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylandi. Bu jarayonda sug‘urta sohasining roli tobora oshib bormoqda, ayniqsa, ekologik xatarlardan himoya qilish imkonini beradigan “yashil sug‘urta” turlarining ahamiyati katta. Hozirgi zamon iqtisodiyotida barqaror rivojlanishning asosiy yo‘nalishlaridan biri — bu ekologik xavfsizlikni ta‘minlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hisoblanadi. Mazkur jarayonda sug‘urta sohasining, xususan, yashil sug‘urta turlarining ahamiyati oshib bormoqda. Yashil sug‘urta nafaqat ekologik xavflarni moliyaviy bartaraf etish vositasi, balki mamlakat iqtisodiyotini barqarorlashtirishda muhim mexanizm hisoblanadi.

2024 yil 1 martda PQ-108-son “Sug‘urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirishning kompleks chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori qabul qilinib, unda “yashil sug‘urta”ga oid band ilk marta rasmiy davlat hujjatlarida **ilmiy asoslangan siyosat ob‘ekti** sifatida aks etdi. Shuningdek, «yashil sug‘urta» (Green insurance) mahsulotlarini joriy etish yuzasidan topshiriqlar berilgan[1].

Qarorda “yashil sug‘urta” atamasi faqat amaliy vosita sifatida emas, **iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim institut** sifatida tilga olingan. Bu esa ushbu sug‘urta turlarini ilmiy tadqiqotlar ob‘ekti sifatida qarash imkonini beradi.

Avvalom bor yashil sug‘urta tushunchasi va uning turlari haqida to‘xtalib o‘tishimiz lozim. Yashil sug‘urta — bu ekologik xatarlar, tabiiy ofatlar, ifloslanish va qayta tiklanadigan energiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlovchi sug‘urta xizmatlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu sug‘urta turlari mamlakatdagi ekotizimni himoya qilishga, bizneslarni ekologik mas‘uliyatga undashga xizmat qiladi.

Yashil sug‘urtaning asosiy turlari quyidagilar:

Tabiiy ofatlar sug‘urtasi — bu sel, qurg‘oqchilik, yong‘in, er silkinishi, shamol, tuproq qimirlashi kabi tabiiy yoki texnogen omillar natijasida kelib chiqadigan iqtisodiy zararlarni bartaraf etishga qaratilgan sug‘urta turidir. Bu sug‘urta turi tabiiy xavf-xatarga ko‘p duch keluvchi hududlarda yashovchi aholi va tadbirkorlar uchun moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash vositasidir.

O‘zbekistonda tabiiy ofatlarga moyil hududlar mavjud bo‘lib, **qishloq xo‘jaligi erlarida qurg‘oqchilik** xavfi yuqori, **tog‘li va tog‘ etaklarida sel va er ko‘chishi** xavfi hamda **Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Surxondaryo viloyatlarida yomg‘irsizlik va issiqlik** bosimlari shuningdek qurilish va shaharsozlikda yong‘in va shamol xatarlarini hisobga oladigan bo‘lsak, yashil sug‘urtaga ehtiyoj mavjudligini tushunib etamiz.

Qayta tiklanadigan energiya (QTE) loyihalari — quyosh, shamol, gidroenergiya, biomassa va geotermal manbalardan foydalangan holda elektr yoki issiqlik energiyasini ishlab chiqarish loyihalaridir. Ushbu loyihalarda **kapital juda katta**, ammo **tavakkalchilik ham yuqori**. Ob-havo omillariga kuchli bog‘liqlik (masalan, quyosh panellari yomg‘irli kunlarda samarasiz), texnika buzilishi, qurilish kechikishi yoki litsenziya masalalari hamda huquqiy va ekologik tavakkalchiliklar mavjudligi bois, ushbu loyihalarni sug‘urta qilish **investorlar, banklar va davlat uchun kafolat vositasi** hisoblanadi.

Qayta tiklanadigan energiya loyihalarini sug‘urta qilish O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotiga o‘tishda **strategik mexanizm** hisoblanadi. Bu sug‘urta turi orqali investitsion xavflar kamayishi, loyihalar samaradorligi oshishi va mamlakatning ekologik barqarorligi ta‘minlanishi mumkin.

Ekologik javobgarlik sug‘urtasi — yuridik yoki jismoniy shaxslar faoliyati natijasida **atrof muhitga etkazilgan zarar uchun ularning javobgarligini sug‘urta qilish** turidir. **Ekologik javobgarlik sug‘urtasi** (Environmental Liability Insurance) — “yashil sug‘urta”ning xalqaro amaliyotda keng qo‘llaniladigan va O‘zbekiston uchun juda dolzarb bo‘lgan turlaridan biri hisoblanadi.

Ushbu sug‘urta turida korxonalar va tashkilotlarning **ekologik xatarlarga qarshi moliyaviy himoyasini** ta‘minlaydi, atrof-muhitni ifloslantirish holatlaridagi **to‘lov va kompensatsiya xarajatlarini** sug‘urtalaydi hamda Davlat va jamoatchilik oldidagi **ijtimoiy mas‘uliyatni kuchaytiradi**.

Ekologik javobgarlik sug‘urtasi — atrof muhitni muhofaza qilish bilan bir qatorda, **ijtimoiy mas‘uliyatli biznes muhitini** shakllantirishga xizmat qiladi. O‘zbekistonda ushbu sug‘urta turining rivojlanishi davlat, tadbirkor va jamiyat manfaatlarini himoya qilishning muhim mexanizmi sifatida baholanadi.[3]

Eko-infratuzilmalarni moliyaviy himoya qilish — "yashil sug‘urta" konsepsiyasining o‘zagida turadi. Bu yo‘nalish **atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan ob‘ektlar, loyihalar va infratuzilmalarni tavakkalchiliklardan himoya qilishga** qaratilgan. Eko-infratuzilma — bu **atrof-muhitni muhofaza qilish** va **barqaror rivojlanish** maqsadida quriladigan va ekspluatatsiya qilinadigan infratuzilma ob‘ektlaridir. Ular qatoriga, kanalizatsiya va tozalash inshootlari (biologik va kimyoviy), shahar bog‘lari, yashil hududlar, eko-transport tizimlari (elektr avtobuslar, velosiped yo‘laklari) hamda energiya samarador binolar shu bilan birgalikda ekologik monitoring markazlari kiradi.

Eko-infratuzilmalarni moliyaviy himoya qilish — nafaqat investitsiyani asrash, balki **ekologik barqarorlik, aholi salomatligi va iqtisodiy xavfsizlikni** ta‘minlash uchun muhim mexanizm hisoblanadi. Sug‘urta tizimi bu sohada ishonchli kafolat sifatida xizmat qilishi mumkin.

Agrosug‘urta (ayniqsa, iqlim xavflariga qarshi) — "yashil sug‘urta"ning agrar sektori uchun eng muhim, eng zarur yo‘nalishlaridan biridir. Bu sug‘urta turi orqali qishloq xo‘jaligi xatarlarini kamaytirish, dehqon va fermerlar daromadini kafolatlash mumkin. Bu sug‘urta turida hosilni yo‘qotish (sel, qurg‘oqchilik, yomg‘ir, shamol), ekinlar yoki hayvonlarga kelgan zarar hamda tabiiy ofatlar va ob-havo ta‘siri natijasidagi daromad kamayishi xavflarini qamrab oladi.

Adabiyotlar tahlili (Обзор литературы / Literature review). Yashil sug‘urta turlarini rivojlantirish borasida ilmiy va amaliy tadqiqotlar soni oxirgi yillarda o‘sib bormoqda. Yashil sug‘urta va ekologik xavflarni sug‘urta qilish sohasida tadqiqot olib borgan ko‘plab xalqaro va mahalliy olimlar mavjud.

Jumladan Natalya Vladimirovna Pershina sug‘urta bozori va ekologik xavflarni baholash sohasida "Ekologicheskoe straxovanie: teoriya i praktika" (monografiya)[7] asari mavjud bo‘lib ushbu asarda u Rossiyada ekologik sug‘urta mexanizmlarini joriy etishning huquqiy, iqtisodiy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Shu bilan bir qatorda Olga Nikolaevna Smirnova ekologiya va moliyani bog‘lovchi sug‘urta vositalarini tadqiq qilgan. O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlar Sobirov Baxtiyor Baxromovich "Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda ekologik sug‘urtaning o‘rni", "Sug‘urta bozorida ekologik tavakkalchiliklarni baholash va kamaytirish usullari"[9] kabi maqolalarida ekologik xavflarni baholash va ularni sug‘urta mexanizmlariga to‘xtalib o‘tgan.

Yashil sug‘urta va ekologik xavflarni sug‘urta qilish masalalari, uning nazariy-amaliy jihatlarini xorijlik olimlar **Christian Gollier** (Fransiya), "Pricing the Planet's Future" asarida ekologik tavakkalchilik, iqlim o‘zgarishi, yashil iqtisodiyot va sug‘urta sohalarida ilmiy jihatdan yondashuvlar asoslangan. Yashil sug‘urta va ekologik xavflarni sug‘urta qilish sohasida tadqiqot olib borgan ko‘plab xalqaro va mahalliy olimlar mavjud. Shu bilan birgalikda mahalliy tadqiqotchilar A.R. Mamarahimov "Yashil iqtisodiyot va moliyaviy mexanizmlar"[10], Sh.E. Rahmatov "Barqaror iqtisodiy rivojlanish va sug‘urta tizimidagi islohotlar" mavzusidagi maqolalarida yashil sug‘urta va ekologik xavflarni sug‘urta qilish imkoniyatlarini kengaytirish yuzasidan ustuvor yo‘nalishlar ilgari surilgan.

Tadqiqot usullari (Методы исследования /Methodology). Tadqiqotni bajarish jarayonida tizimli tahlil va yondashuv, mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish va umumlashtirish, ekspert baholash va prognozlashtirish, o‘zaro va qiyosiy taqqoslash usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar (Анализ и результаты /Analysis and results). Sug‘urta bozorini yanada rivojlantirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish orqali sug‘urta xizmatlarining ommabopligini va sifatini oshirish, shuningdek, sohani tartibga solishni yanada takomillashtirish yuzasidan hukumat qarorlari amaliyotga joriy etilmoqda. Ushbu tadqiqot doirasida "yashil sug‘urta" turlarining joriy etilishi,

rivojlanish imkoniyatlari, mavjud to‘siqlar va ularni bartaraf etish yo‘llari atroflicha tahlil qilindi. Quyida asosiy tahlil yo‘nalishlari va ularning natijalari keltirilgan.

O‘zbekiston sug‘urta bozorida ekologik tavakkalchiliklar holati tahlil qilish davomida ekologik xatarlarga qarshi maxsus sug‘urta turlari amalda mavjud emasligi yoki cheklangan darajada faoliyat yuritayotgani aniqlandi. Sug‘urta kompaniyalari asosan an’anaviy tavakkalchiliklarni (avtomobil, mulk, hayot va h.k.) sug‘urtalashga ixtisoslashgan. Shu bilan birgalikda ekologik xavflarni baholash mexanizmi etarli darajada ishlab chiqilmagan, sug‘urta kompaniyalarida ekologik xavf tahlili bo‘yicha malaka va amaliyot etishmaydi.

Xalqaro sug‘urta bozorida ekologik tavakkalchiliklar holati tahlil qilish davomida rivojlangan davlatlarda (Evropa, AQSh, Yaponiya) yashil sug‘urta turlari faol joriy qilingan. Xususan: **klimat-xavf sug‘urtasi, karbon emissiyalari uchun sug‘urta, energiya samaradorligini kafolatlovchi sug‘urtalar** mavjud va amaliy mexanizmlar bilan ta‘minlangan. O‘zbekistonda ushbu tajribalarni joriy etish uchun normativ-huquqiy baza va bozor infratuzilmasini takomillashtirish zarurligi aniqlandi.[4]

O‘zbekistondagi 30 ga yaqin sug‘urta kompaniyalari ishtirok etgan so‘rovnoma natijalariga ko‘ra 78% kompaniyalar yashil sug‘urta haqida ma‘lumotga ega emas, 85% kompaniyalar hukumat tomonidan rag‘batlantiruvchi mexanizmlar (soliq imtiyozlari, subsidiyalar) bo‘lsa, ushbu turdagi sug‘urtalarni joriy etishga tayyor ekanini bildirishgan.

Moliyaviy tahlil va ehtimoliy samaradorlik uyg‘un ssenariy modellash usuli orqali, yashil sug‘urta turlarini joriy etish iqtisodiy zararlar 12–18% ga kamayishiga, davlat xarajatlarini qisqarishiga, sug‘urta sohasida yangi ish o‘rinlari va mahsulotlar paydo bo‘lishiga olib kelishini ko‘rsatdi.

Xulosa (Заключение/Conclusion).

Yashil sug‘urta turlarini rivojlantirish yo‘nalishlari haqidagi tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, global miqyosdagi ekologik tahdidlar, iqlim o‘zgarishi, texnogen avariya va tabiiy ofatlarning ko‘payishi sug‘urta tizimining yangi mexanizmlar orqali qayta shakllanishini taqozo qilmoqda. Jumladan, yashil sug‘urta nafaqat iqtisodiy xavflarni kamaytirishga, balki atrof-muhitni muhofaza qilish, barqaror rivojlanishni ta‘minlash va ijtimoiy mas‘uliyatni oshirishga xizmat qiluvchi muhim vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Maqoladagi tahlillar xalqaro amaliyotda yashil sug‘urtaning bir necha shaklda amalga oshirilayotganini ko‘rsatadi: ekologik mas‘uliyat sug‘urtasi, qayta tiklanadigan energiya loyihalari uchun sug‘urta, agroekologik xavflarni qoplash sug‘urtasi, qurilish va sanoatdagi “yashil sertifikatlangan” loyihalarni sug‘urta qilish kabilar. Bu turlar zamonaviy sug‘urta bozorining yangi segmentlarini shakllantirmoqda.

Tadqiqot mualliflari yashil sugʻurta turlarini rivojlantirish uchun quyidagi asosiy yoʻnalishlarni taklif etadilar:

1. Qonunchilik bazasini takomillashtirish – yashil moliya va ekologik tavakkalchilikni hisobga oluvchi alohida normativ hujjatlar joriy etilishi lozim.

2. Sugʻurta mahsulotlarini diversifikatsiyalash – bozor talabiga mos, sektorlar boʻyicha ixtisoslashtirilgan ekologik sugʻurta turlarini yaratish.

3. Moliyaviy ragʻbat va subsidiyalar – davlat tomonidan yashil sugʻurta faoliyatini ragʻbatlantirish mexanizmi.

4. Aholi va biznesni xabardor qilish – sugʻurta madaniyatini oshirish orqali ekologik masʼuliyatni mustahkamlash.

Shu bilan birga, maqolada qayd etilishicha, Oʻzbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda yashil sugʻurtani joriy etishda infratuzilma, maʼlumotlar taglik bazasi va kadrlar etishmasligi kabi bir qator toʻsiqlar mavjud. Shuning uchun mahalliy sharoitga mos, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan yondashuv talab etiladi.

Xulosa qilib aytganda, yashil sugʻurta turlarini rivojlantirish nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishda, balki iqtisodiyotning barqaror va inklyuziv rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. Mazkur yoʻnalishdagi ilmiy tahlillar va amaliy takliflar milliy sugʻurta siyosati va “yashil iqtisodiyot” strategiyasini shakllantirishda mustahkam ilmiy asos boʻlib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Список использованной литературы / References):

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 1 martdagi PQ-108-son “Sugʻurta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirishning kompleks chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Qarori. <https://lex.uz/docs/6824178>

2. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. (2022 yil, 3 dekabr). **"Yashil energiyani rivojlantirish boʻyicha 2023–2025 yillarga moʻljallangan dastur"**. №PQ-4365.

3. Hayitmatov, M. (2021). **Oʻzbekistonda ekologik sugʻurtani rivojlantirish masalalari**. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar* ilmiy elektron jurnali, №6.

4. Azimova, N.Sh. (2020). **Sugʻurta faoliyatida ekologik tavakkalchiliklarni baholash usullari**. *Toshkent moliya instituti* ilmiy jurnali, №2.

5. Mamarasulova, G.A. (2022). **Yashil iqtisodiyot sharoitida sugʻurta faoliyatini rivojlantirish masalalari**. *Oʻzbekiston moliyasi*, №4.

6. Toʻxtaev, H.H. (2021). **Yashil iqtisodiyot va sugʻurta tizimi integratsiyasi masalalari**. *Iqtisod va taʼlim*, №1(84).

7. Natalya Vladimirovna Pershina "Ekologicheskoe straxovanie: teoriya i praktika" (monografiya) 2014. – 22 b.

8.

9. A.R. Mamarahimov “Yashil iqtisodiyot va moliyaviy mexanizmlar”.

10. Xolbaev A.Yu. O‘zbekistonda informatsion risklarni sug‘urtalash amaliyotini takomillashtirish istiqbollari. I.f.f.d. PhD ilmiy darajasini olish yozilgan dissertatsiya avtoreferati. Toshkent, 2025 yil.

11. Sobirov Baxtiyor Baxromovich “Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda ekologik sug‘urtaning o‘rni”, “Sug‘urta bozorida ekologik tavakkalchiliklarni baholash va kamaytirish usullari” maqolalar.

12. Natalya Vladimirovna Pershina "Ekologicheskoe straxovanie: teoriya i praktika" (monografiya) 2014. – 22 b.

13. <http://www.napp.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Istiqbolli loyihalar milliy agentligining rasmiy sayti ma’lumotlari.